

ERFGOED BRUSSEL

April 2019 | Nr030

Dossier **BETON**

Varia DE BRUSSELSE REUZEN

HET ARCHIEFFONDS BLATON

EEN NIEUW PERSPECTIEF OP BOUWEN IN BRUSSEL (1865-1954)

RIKA DEVOS

Burgerlijk ingenieur – architect, docent aan de Ecole Polytechnique (ULB)

Het archieffonds Blaton, dat in 2013 door de erfgenamen van het bedrijf werd geschonken aan de *Archives d'Architecture Moderne* (CIVA), documenteert de bedrijfsgeschiedenis en het werk van de bedrijven Blaton. De hoofdzakelijk technische en bouwadministratieve stukken omhullen samen het 'hoe' van het historische bouwen. Het bij benadering 70 m³ grote archieffonds omvat verschillende takken van de aannemingsbedrijven Blaton uit de periode 1865-1975. Drie delen zijn duidelijk te onderscheiden: de Belgische bedrijven (1865-1954), de Franse tak *Etudes et Travaux* en de bedrijven actief in Congo-Zaïre onder de naam *Compagnie Congolaise de Constructions* en *Congobéton* (1949-1975).

Het archieffonds bevat dossiers van de algemene aannemingsbedrijven die elkaar in België opvolgden: *Blaton-*

Aubert (1865), *Ciments & Bétons* (1890), *Armand Blaton* (1905), *Compagnie industrielle de travaux Industri* (1927) en de *Entreprises Blaton-Aubert* (1932). Hoewel onvolledig, geven ze samen een goed overzicht van de complexe bedrijfsgeschiedenis van Blaton, waarbij het bouwen met beton, gewapend beton en voorgespannen beton een prominent handelsmerk van het bedrijf bleef.

Het is voornamelijk de periode 1927-1954 die goed gestoffeerd is in het archief. In deze periode breidden de opdrachten van Blaton uit van industriële werken tot grote publieke en private opdrachten. Gezien de periode en de aard van de opdrachten is het archief een belangrijke bron voor de technische documentatie van het moderne bouwen in België. Daarnaast profileerde Blaton zich ook als aannemer van infrastructuurwerken. Een eerste overzicht

van deze activiteiten alsook de technologische innovaties die het bedrijf ontwikkelde inzake funderingstechnieken en voorspanning, werden gedocumenteerd in het boek *Blaton. Een dynastie van bouwers*.

CORRECTIES EN AANVULLINGEN VAN DE ARCHITECTUURGESCHIEDENIS

De inhoud van het Blatonarchief nodigt uit tot enkele correcties en aanvullingen van de Belgische architectuurgeschiedenis. Zo bevat het archief verschillende niet uitgevoerde projecten: het megalomane project voor de *Municipal Developments* van Victor Horta (1929), een ontwerp van Henry van de Velde voor een sportcomplex op de Antwerpse Linkeroever (1933) of het project voor de Magneltoren¹ (1954). Het betreft slechts enkele voorbeelden van intrigerende, weliswaar gekende, maar ook weinig gedocumenteerde architectuurprojecten waarvan nieuwe, verhelderende sporen terug te vinden zijn in het archief.

De grootste verrassing was wellicht het dossier van het Paleis voor Schone Kunsten (1922-1930), waarvan de plannen verloren gewaand werden. Het bijzonder uitgebreide dossier, met voornamelijk plannen van de verschillende stadia van de uitwerking van de ruwbouw, toont de grillige bouwgeschiedenis van het project, waarbij de aannemer, Armand Blaton, nog tijdens de uit-

Het archieffonds *Blaton* vóór inventarisering in de *Archives d'Architecture Moderne* (AAM) [foto van de auteur, 2013].

voering voorstelde om de gemengde staal- en betonstructuur volledig in gewapend beton uit te voeren. Voor Blaton was de opdracht de ultieme opstap om toegang te krijgen tot de meer prestigieuze markt van publieke gebouwen. Hoewel Horta zich in zijn *Mémoires* bijzonder lovend uitliet over Blaton, kwam het al snel tot een arbitrageprocedure tussen beiden. Dankzij de dossiers die Blaton voorbereide in het kader van die arbitrage wordt de bijdrage van de aannemer duidelijk zichtbaar. De ingrepen in de complexe en soms delicate betonstructuren roepen ook de vraag op naar de structuuringenieur. Noch de vakliteratuur, noch contemporaine rapporten vermelden immers een raadgevend ingenieur. Detailonderzoek wees uit dat de volledige betonstudie werd uitgevoerd door het eigen studiebureau van Blaton, onder leiding van ingenieur Jules Van Dyck². Een fragmentair maar rijk dossier zoals dat van het Paleis van Schone Kunsten illustreert hoe de plannen van de architect werden geconcretiseerd en hoe het gebouw vorm kreeg door een flexibele en intense samenwerking met de aannemer enerzijds en rekening houdend met hun contractueel vastgelegde verantwoordelijkheden anderzijds.

EEN NIEUW TYPE BRON VOOR HISTORISCH ONDERZOEK

Voor het onderzoek naar de Belgische architectuur- en constructiegeschiedenis vormen aannemersarchieven een relatief nieuwe soort bron. Deze archieven bevatten stukken die van belang zijn voor de technische, juridische, sociale en economische kant van het bouwen, alsook documenten die het dagelijkse beheer verduidelijken. Loonlijsten, personeelsregisters en correspondentie geven inzicht

in de structuur van het bedrijf en in de praktische organisatie van de bouwwerken.

Recent onderzoek wees bijvoorbeeld uit dat Blaton tijdens de Tweede Wereldoorlog actief bleef, niet alleen op het vlak van de ontwikkeling van de technologie van het voorgespannen beton, maar ook met bouwwerken die deze technologie reeds toepasten, oorlogsherstellingen en nieuwbouw³. Deze dossiers geven een unieke kijk op de dagdagelijkse moeilijkheden waaraan het bouwen tijdens oorlogstijd was blootgesteld. Ze corrigeren het beeld van de oorlogsjaren als een periode van complete stilstand in de bouwnijverheid. Bovendien illustreren ze de rechtstreekse impact van verschillende Duitse verordeningen inzake verplichte tewerkstelling en rantsoenering van strategische materialen zoals ijzer, staal en cement, maar ook van het totaalverbod op bouwen zonder toestemming van de bezetter. De dossiers onthullen ook de grootste bekommernis van Blaton: de werknemers aan de slag en binnenshuis houden. Personeelsregisters tonen aan dat het bedrijf in januari 1944 maar liefst 100 personen tewerkstelde, waaronder 66 bouwvakkers.

Kortom, het archiefonds Blaton omvat een intrigerende mix van enkele schitterende bouwtechnische collectiestukken en een grote massa 'grijze' bouwadministratieve documenten. Het ware potentieel van het archief schuilt in het samenbrengen van beide werelden. Samen geven ze ons een vollediger beeld van het historisch belang van een bedrijf als Blaton, zowel op sociaal, economisch als technisch vlak, maar ook van de historische bouwpraktijk en de vaak centrale rol die dergelijke aannemers samen hun netwerk innamen in het uitbouwen van de moderne stad.

BIBLIOGRAFIE

DEVOS, R., ESPION, B. PESZTAT, Y. (et al.), *Blaton. Une dynastie de bâtisseurs / Een dynastie van bouwers*, AAM – CIVA Stichting, Brussel, 2017.

NOTEN

1. Ontwerp van ingenieur Gustave Magnel voor een toren van 635 meter hoog in voorgespannen beton voor de wereldtentoonstelling van 1958 op de Heizelvlakte. Na het overlijden van Magnel in 1955 werd het project opgegeven ten gunste van het Atomium.
2. DEVOS, R., 'Victor Horta's Palais des Beaux-Arts (1922-8) as Blaton's breakthrough for building in reinforced concrete in Belgium', in: CAMPBELL, J. (dir.) e.a., *Building Histories*. Proceedings of the IVth Conference of the Construction History Society, The Construction History Society, Cambridge, 2017, pp. 395.
3. DEVOS, R., ESPION, B., 'Building in (times of) war. Blaton's construction activities in occupied Belgium', in: WOUTERS, I. (dir.) e.a., *Building knowledge, Constructing histories*. Proceedings of the VIth International Congress on Construction History, Vol. II, CRC Press/Balkema, Leiden, 2018, pp. 547-554.

Omslag van *Blaton, une dynastie de constructeurs / Een dynastie van bouwers*, AAM, Bruxelles/Brussel, 2017.

COLOFON

REDACTIECOMITÉ

Jean-Marc Basyn, Françoise Cordier,
Stéphane Demeter, Paula Dumont,
Murielle Leseqque, Griet Meyfroots,
Valérie Orban, Cecilia Paredes,
Brigitte Vander Bruggen

EINDREDACTIE NEDERLANDS

Griet Meyfroots

EINDREDACTIE FRANS

Stéphane Demeter

REDACTIESECRETARIAAT

Stéphane Demeter en Murielle Leseqque

COÖRDINATIE DOSSIER

Jean-Marc Basyn

COÖRDINATIE ICONOGRAFIE

Julie Coppens en Jean-Marc Basyn

AUTEURS/ REDACTIONELE MEDEWERKING

Jean-Marc Basyn, Brigitte De Groof,
Rika Devos, Bernard Espion,
Jean-Paul Heerbrant, Isabelle Lecocq,
Marc Meganck, Griet Meyfroots,
Cecilia Paredes, Michel Provost, Benoît
Schoonbroodt, Christian Spapens,
Anne Totelin, Brigitte Vander Bruggen,
Céline Vandewynckel, Aurélie Vermijlen

VERTALING

Gitracom, Hilde Pauwels,
Ubiqu Belgium NV/SA

NALEZING

Cate Chapman – Skylark Academic &
Book Editing, Koenraad Raeymaekers,
Harry Lelièvre, Wim Kenis, Coralie
Smets, Tom Verhofstadt en de
leden van het redactiecomité

VORMGEVING

Polygraph'

ONTWERPER VAN DE MAQUETTE

The Crew communication nv

DRUK

Graphius Brussels

VERSPREIDING EN ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt,
Brigitte Vander Bruggen
bpeb@urban.brussels

BEDANKINGEN

Philippe Charlier, Alfred de Ville de
Goyet, Bernard Espion, Armande
Hellebois, Wim Kenis, Pierre-Yves Lamy,
Michel Provost, Guido Stegen

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Bety Waknine, directeur-generaal,
Urban.brussels (Gewestelijke
Overheidsdienst Brussel
Stedenbouw en Erfgoed)
Kunstberg 10-13, Brussel

De artikelen zijn gepubliceerd
onder de verantwoordelijkheid
van de auteurs. Alle rechten voor
het reproduceren, vertalen of
herwerken zijn voorbehouden.

CONTACT

Directie Cultureel Erfgoed
Kunstberg 10-13, 1000 Brussel
www.erfgoed.brussels
bpeb@urban.brussels

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen
om alle reproductierechten te betalen
toch nog gerechtigden zijn die niet
gecontacteerd werden, dan worden
zij verzocht zich kenbaar te maken bij
de Directie Cultureel Erfgoed van het
Brussels Hoofdstedelijk Gewest

LIJST MET AFKORTINGEN

ARA – Algemeen Rijksarchief
AUCL - Archives de l'université
catholique de Louvain-la-Neuve
CIDEP - Centre d'Information, de
Documentation et d'Etude du Patrimoine
GASJN – Gemeentearchieven
Sint-Joost-ten-Node
GASPW - Gemeentearchieven
Sint-Pieters-Woluwe
GOB - Gewestelijke
Overheidsdienst Brussel
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor
het Kunstpatrimonium / Institut
royal du Patrimoine artistique
KMSKB – Koninklijke Musea voor
Schone Kunsten van België
KUL - Katholieke Universiteit Leuven
SAB – Stadsarchief Brussel
ULB - Université libre de Bruxelles
VUB - Vrije Universiteit Brussel

ISSN

2034-5771

WETTELIJK DEPOT

D/2019/6860/007

Cette revue paraît également
en Français sous le titre
Bruxelles Patrimoines.

Erfgoed Brussel Reeds verschenen

001 - November 2011
Terug naar school

002 - Juni 2012
De Hallepoort

003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen

005 - December 2012
Hôtel Dewez

Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu ?

008 - November 2013
Industriële architectuur

009 - December 2013
Parken en tuinen

010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin

011-012- September 2014
Geschiedenis en herinnering

013- December 2014
Cultusgebouwen

014- April 2015
Zoniënwood
015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken en kantoren

017 - December 2015
Stadsarcheologie

018 - April 2016
De Gemeentehuizen

019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd

021 - December 2016
Victor Besme

022 - April 2017
Art nouveau

023-024 - September 2017
Natuur in de stad

025 - December 2017
Conservatie op de steigers

026-027 - April 2018
Kunstenarsateliers

Laatste nummers

028 - September 2018
Het Erfgoed, dat zijn wij!

Extra nummer - 2018
De restauratie van
een uitzonderlijk decor

029 - December 2018
Historische Interieurs

urban
.brussels

BUP BRUXELLES URBANISME ET PATRIMOINE
BSE BRUSSEL STEDENBOUW EN ERFGOED

15 €

ISBN 978-2-87584-180-3